

**ГУЦУЛЬЩИНА У ТВОРЧОСТІ БОГДАНА ЛЕПКОГО:
ЛІРИЧНЕ «Я» НА ТЛІ КАРПАТ**

**HUTSULSHCHUNA IN THE CREATIVE WORK OF BOHDAN LEPKYI:
LYRIC «I» ON THE BASIC OF THE CARPATHIAN**

Васильчук М.М.,

*кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології
Коломийського навчально-наукового інституту*

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті зроблено спробу простежити генезу та історію створення поетичного циклу «В Розтоках» відомого українського письменника Богдана Лепкого. Автор намагається вникнути у витoki тих або інших мотивів, що склали основу поетичного циклу, простежує систему образів. Дослідник намагається розібратися в тому, наскільки глибоко перейнявся поет темою Гуцульщини, чи зміг він заглибитися в карпатську проблематику. Показано основні символи циклу, які спрацьовують на рівні концептів, а також поєднання в Богдана Лепкого в цьому циклі поезії модерністських із віршами соціального звучання.

Ключові слова: цикл, вірш, концепт, тема, мотив, модернізм, гори, ріка, ставок, Карпати, Гуцульщина.

В статье предпринята попытка проследить генезис и историю создания поэтического цикла «В Розтоках» известного украинского писателя Богдана Лепкого. Автор вникает в истоки тех или иных мотивов, легших в фундамент поэтического цикла, отслеживает систему образов. Исследователь разбирается в том, сколь глубоко проникся поэт темой Гуцульщины, сумел ли он углубиться в карпатскую проблематику. Показано ключевые символы цикла, срабатывающие на уровне концептов, а также сочетание у Богдана Лепкого в данном цикле поэзии модернистской и стихов социального звучания.

Ключевые слова: цикл, стихотворение, концепт, тема, мотив, модернизм, горы, река, пруд, Карпаты, Гуцульщина.

The attempt to watch the origin and the history of well-known Ukrainian writer Bohdan Lepkyi poetic cycle "V Roztokakh" is made in this article. The author tries to understand the sources of reasons, which are the basis of the poetical cycle. The systems of characters are also watched. The investigator tries to find out how much the poet is interested in the theme of Hutsulshchyna, has he managed to delve into the Carpathian problems. The main symbols of the cycle are shown. They are read and work on the level with conceptions. At in also shown the connect on of modernism poetry cycle and poems of social sounding.

Key words: series of cycle, poem, concept, theme, motive, reason, modernism, mountains, river, pond, the Carpathians, Hutsulshchyna.

Постановка проблеми. Однією з яскравих постатей в українській літературі першої половини ХХ ст. є Богдан Сильвестрович Лепкий (1872–1941), поет, прозаїк, перекладач, критик, історик літератури, видавець. Виходець із Тернопільщини, Богдан Лепкий більшу частину свого життя провів у Кракові. Але творчість письменника живила Україна, її історія та сучасність. Є в його спадщині і карпатські мотиви.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після років заборони, яку наклала радянська ідеологія, призабута спадщина Богдана Лепкого в останні два десятиліття майже повністю повернулася до читача. Серед багатьох книг митця, перевиданих у цей час, особливої уваги заслуговують підсумкові видання: «Твори в двох томах» (К.: «Дніпро», 1991) [6; 7], упорядковані та прокоментовані Миколою Ільницьким, і «Твори в двох томах» (К.: «Наукова думка», 1997) [8; 9], упорядковані та прокоментовані Федором Погребенником. Письменникові присвячена

низка статей, збірників матеріалів, монографій [2; 3; 12–14; 17]. Попри багатство публікацій, художнє відображення Гуцульщини в поезії Богдана Лепкого розроблено недостатньо.

Постановка завдання. Нас цікавить творчість Богдана Лепкого, пов'язана з Гуцульщиною. На рівні літературно-красназничому це питання вивчали дослідники Петро Арсенич [1], Ігор Пелипейко [11], Уляна Скальська [15], Никанор Крет [5]. Наше завдання – подивитися на проблему Гуцульщини в поетичній творчості Богдана Лепкого з погляду історико-літературного.

Виклад основного матеріалу. Богдан Лепкий у різні роки бував у Ворохті, Яремчі, Нижньому Березові та інших населених пунктах і місцевостях Гуцульщини. У багатому поетичному доробку Богдана Лепкого є цикл віршів «В Розтоках». Як зазначав сам автор, ідеться про село Розтоки в Карпатах над Черемошем (нині – село Розтоки Косівського району Івано-Франківської області). На час приїзду сюди Богдана Лепкого Розтоки

мали вже певний культурний шарм. У Розтоках «часто бував Ю. Федькович (зокрема, у 1863, 1865, 1866 рр.), згадує він про це село у своїх творах (оповідання «Опришок» та інші)» [10, с. 57]. Проте, що факт перебування Федьковича у Розтоках й околицях був відомий Лепкому, можемо судити з його приміток до підсумкового видання своїх творів «Писання», виданих у 1922 р.): «Туди я приїхав перший раз в 1894 р. літом. Між Кутами і Тюдевом – висока скеля над Черемошем. Сокільське, яке так любив Федькович, зробило на мене сильне враження, як жодна гора в світі. Під Сокільським написав я тоді вірш «Гей, чудові наші гори» [1, с. 26]. Тут митець розкриває історію започаткування поетичного циклу «В Розтоках». Прикметно, що перший вірш, написаний під враженнями від сприйняття гір, став водночас і першим віршем майбутнього циклу.

Богдан Лепкий також згадує людей, з якими зустрічався на Гуцульщині, історію написання своїх поетичних і прозових творів, а також обставини їх публікації: «Між Тюдевом і Розтоками напала нас буря. Я скрився перед нею до гостинного дому о. Ковблянського і там написав тої самої днини образок «Під Сокільським». Він був друкований у фейлетоні «Діла» і попав у «Читанку» Крушельницького (в збірці моїх оповідань його нема). В о. Ковблянського перебував я кілька днів» [1, с. 26].

Більшість віршів циклу «В Розтоках» написано на зламі XIX і XX ст. й опубліковано в поетичній збірці Богдана Лепкого «Листки падають» (Львів, 1902). Згодом цикл був доповнений під час підготовки підсумкового видання – першого (поетичного) тому двотомника «Писання» (Київ–Ляйпціг, 1922). Відомо, що сучасний варіант циклу (вісімнадцять віршів) сформувався згодом; Богданові Лепкому належать ще декілька віршів, які нині не публікуються, серед них і твір «Гать пустили!» [1, с. 26], присвячений тяжкій праці плотогонів і хижацькому винищенню природи Карпат задля збагачення чужинців.

У заспівному вірші «Наші гори» поет передає враження від величі Карпат як природного феномена, демонструє, що це «якось зачарована країна краси» [6, с. 46]. У згаданому вірші яскраво проглядається захват від споглядання гірського краю. Потрясіння, яке викликають Карпати у мешканця Поділля, настільки велике, що він зізнається в цілковитій розгубленості: незмога зібратися з думками, які вслід за поглядом підносяться догори.

З дивовижною наполегливістю поет у циклі виводить образ води. У нього, ніби в перші часи після створення світу, фігурують земля (гори) та

вода (ріка, потічки, ставок, імла, хмари). Саме вода є стержнем віршів цілого циклу, вона виходить тут на рівень концепту.

У циклі декілька віршів присвячено річці Черемошеві. Ця гірська ріка, на той час важлива водно-транспортна артерія Гуцульщини, оспівана багатьма авторами. Але Лепкий шукає свого бачення і свого поетичного вислову. Один із віршів циклу він назвав «Ніч над Черемошем». Автор у поетичну форму вбрав враження від особливого стану людини, яка опинилася вночі в горах біля гранітної скелі, під якою клекоче-піниться нестримна гірська ріка. Перебування біля річки у нього передано через особливий романтичний настрій. Бачимо елементи, характерні для романтиків: «отари білих хмар», серед яких виділяється місяць; незвичні звуки: «Часом сова озветься, / Як грішника душа» або «Часом лилик стрілою / Перешибне воздух / Й, окутаний імлою, / Щезає, наче дух» [6, с. 46]. Тут немає тієї Гуцульщини, яку непомірно пізнаєш за іншими ознаками, характерними лише їй. Подібна ніч і подібні звуки могли бути й на іншій річці поза Гуцульщиною. І лише у прикінцевих рядках вірша Богдан Лепкий «являє» саму Гуцульщину, незначними рядками-мазками у романтичну картину ночі додаючи локальний колорит, який засвідчує, що це таки Карпати: «Часом сопілка в горах / Заплаче, заквилить, / А Черемош по зворах / Шумить, шумить, шумить...» [6, с. 47].

Поет оспівує природу Карпат й у вірші «Полудне в горах». Ліричний герой Лепкого навколишній світ сприймає всіма органами відчуттів. Автор послідовно передає враження від споглядання та наслуховування природи. Рядками вірша він оживляє запахи хвої та смоли дерев. Лепкий пише про те, що «ялиці / Зітхають віддихом живиці, / І холодом холодять грудь» [6, с. 47]. Через поетичні метафори він пробує звести воєдино різні стихії – твердість і висоту гір із нестійкістю та рівнинністю моря, які, однак, не є антагоністами, а лише різними виявами підсоння: «Довкола тебе – гори, гори! / А над тобою: небо-море / І сонця животворний жар» [6, с. 47]. Цей вірш, як і низка інших творів циклу «В Розтоках», своїми мотивами й інтонаціями свідчить про приналежність Лепкого до модерністського, молодомузівського дискурсу.

Богдан Лепкий у вірші «До Черемоша», який вписується в контекст інших творів про цю гірську ріку («На лодці», «Гірський став»), з притаманним йому поетичним переосмисленням веде мову про річку-воду як про розрадника. Поет проводить паралель між Черемошем, яким сплавають

плоти-дараби, і Черемошем, біля якого ліричний герой відпочиває душою: «На хребет холодний твій / Я пускаю як стій / Сплав важкий – тугу!» [6, с. 48]. Ліричний герой вважає, що лише Черемош, могутня гірська ріка, спроможний звільнити його від туги.

Поет інколи виходить за межі лише споглядання природи та власного внутрішнього стану, як це бачимо у вірші «Ялиця». Лепкий через «олюдження» дерева, що зросло на високій горі, звертаючись до нього у вірші-монологі, торкається цілої низки моментів із життя Гуцульщини. Через запитання до дерева поет передає читачеві поетично зашифровану інформацію з історії Гуцульщини: гори колись були покриті безконечними непрохідними лісами («Як шуміли кругом / Безконечні ліси»); тут водився володар гір – ведмідь («Як тинявся медвідь, / Дикий пан диких гір»); тут є дві великі ріки («Як ревів Черемош, / Як шумів дикий Прут»); у Карпатах втікачі від панщини знаходили вільне життя («Як жилось людям тут / На свободі без пут») [6, с. 49].

Вірш про полювання на ведмедя, який заліз до господаря в колешню й «пірвав телицю», а потім поїв заховані у ямі-сховку харчові запаси, має назву «Лови». Тут гумористичні нотки переплелися з мотивами соціального характеру. Для горян зазвичай був тяжким періодом року так званий передновок – час, коли старі запаси їжі закінчилися, а новий урожай ще не поспів. Отож, здавалося б, на перший погляд гумористичне звернення до ведмедя насправді має драматичний підтекст: «Гей, медведю! Що ти вдіяв? / Глянь, надходить передновок, / Це ж для Федя вся надія, / Весь маєток, весь приховок» [6, с. 50]. Співчуваючи господареві, окраденому ведмедем, поет бідкається: чим нагодує господар дітей, коли закінчиться картопля, і чим він заплатить тоді, як прийде збирач податків: «Що буде, як зафантує / Секвестратор за податок?» [6, с. 50]. Згадавши про податківця-секвестратора, який примусово стягає податки, поет звертається до ведмедя, який мав би бути заодно зі своїм сусідом-гуцулом, а натомість він його кривдить, отож нічим не ліпший від податківця-секвестратора. Тут поет протиставляє навколишній для гуцула природний світ світові цивілізації, державної системи, де людину визискують. Тому, соромлячи ведмедя, він каже: «Тьфу! Встидайся! Гріх великий! / Досить хлопа кривдять люди, / То хоч ти, мій вуйку дикий, / Міг би серце мати в грудях!» [6, с. 50]. Вуйко – одна з табуйованих назв ведмедя.

Здається, автор у циклі «В Розтоках» навмисне перемежовував вірші медитативні та сюжетні.

До сюжетних належить вірш «Хрест на кручі». Це – діалог, який відбувається скоріш за все під час сплаву Черемошем. Мандрівець, пливучи як пасажир на дарабі, звертає увагу на хрест на кручі. Поет описові цього хреста приділяє немало уваги. Тут він користується символікою, близькою до фольклорної. Хрест не простий, а «похилений», а сусідять йому «Трепетливі і плакучі» берези, котрі, «Як сестриці-жалібниці, / Що за братом голосили» [6, с. 51]. Йдучи за традиційним досвідом, ліричний герой припускає, що саме в такій обстановці міг би лежати мисливець на сарн, убитий громом, мандрівний співак-кобзар чи закохана дівчина-самогубець, яка вертала від ворожки й кинулась у Черемош. Невипадково автор наводить такий перелік людей. Усі вони, за традиційною християнською мораллю, є порушниками певних засад і покарані незвичною долею та незвичною смертю. Але Гуцульщина, край, де тривалий час зберігаються язичницькі вірування, дещо інакше ставиться до таких людей. Тому цілком виправданим є інтерес ліричного героя твору до хреста, оскільки тут їх часто ставлять на місці трагічних подій, отож є надія почути щось незвичне. Варто зазначити, що сам Лепкий турбувався, аби читачі правильно зрозуміли символіку його вірша, тому додав такі примітки: «Жалібниці – плачки. У горах водилися плачки-жалібниці, яких кликали на похорони, щоби оплакували покійника. Домовину везли на санях (навіть у літі), плачки ставали на копаницях (полозах), обіймали домовину (деревище) і заводили. Перед домовиною йшли трембітарі й трембітали» [8, с. 783].

Богдан Лепкий, виписуючи другу частину діалогу, відповідь легіня-плотогона, з одного боку, вдається до фольклорних ноток, а з іншого – вимальовує чіткий соціальний мотив. Виявляється, тут лежить «Гринь, мій родич, / Що дарабами теж правив». Хрест – пам'ять про самогубця, який позбавив себе життя тому, що: «Орендар його опутав, / Обдурив як ту дитину, / І по п'яному взяв в його / Полонину і маржину» [6, с. 51–52]. Фактично, оповідаючи напівлегендарну історію, яка спочатку вбачалася ліричному героєві якоюсь романтичною казкою, поет приводить читача до роздумів про те, що не все так легко та просто в Карпатах. Гуцули, які живуть серед неймовірної краси природи, все ж не можуть бути щасливими, бо над ними тяжить соціальне лихо. Описуючи нібито поодинокий випадок, Богдан Лепкий говорить про страшне лихо цього чарівного краю: несправедливість, яку чинять щодо гуцулів зайти, що принесли в гори горілку, набудували корчем

і всілякими неправдами споюють довірливих господарів, аби отримати у свою власність їхнє майно: ліси, полонини, худобу. Поет завершує вірш рядками, які свідчать про сутичку двох світів – шляхетного світу гуцулів зі споживацьким світом визискувачів.

Вірш «Хрест на кручі» присвячено отцеві Попелеві з Довгополя. Сам Богдан Лепкий про його особу пише так: «В о. Ковблянського перебував я кілька днів і звідти ходив у гори аж у Довгополе до о. Попеля, в якого написав О. Маковей одну із своїх повістей. З о. Попелем їздив я на Грамітне, славне своєю грізною, героїчною красою. Отець Попель знаменито знав Гуцульщину і відомий був у цій країні як один з визначних просвітно-політичних діячів. До Розтока навідувався я з тої пори кожного року, хоч на короткий час, і вона так і осталася в моїй уяві як якась зачарована країна краси» [1, с. 26]. Ідеться тут про Івана Попеля (1850, м. Галич – 1921, с. Довгопілля), священика УГКЦ. Він був засновником культурно-просвітних та економічних товариств на Гуцульщині. Добре знали його й у літературно-мистецьких колах; у нього гостювали Іван Франко, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Марко Черемшина, Осип Маковей, Хведір Вовк, Володимир Шухевич. Можливо, Іван Попель був тією людиною, яка розповіла Богданові Лепкому пригоду з керманічем, що лягла в основу цього твору.

У диптиху «До одинокої ялиці» увагу поета привертає образ враженої громом ялиці, яка самотньо росте на горі. Вона для нього – «горда й висока» «сестриця». Поет через цей образ декларує власне розуміння величі, людської стійкості й незламності.

Триптих «На небі сонце гасне» – медитація на тему призахідної пори. Автор милується останніми сонячними променями, які яскраво виділяються в гірській місцевості: тут захід сонця справляє дещо інакше враження, аніж на рівнинах. Поблизькі гірські верхи, вкриті лісами, по-особливому чітко окреслюються на тлі золотогарячої барви світила, яке майже зайшло за карпатські хребти: «Горять шпилі огнями, / Мов царський діадем, / Аж зорі над верхами / Займаються огнем» [6, с. 54]. Поет описує стан особливого спокою, який настає о цій порі.

Поезії циклу «В Розтоках» розташовані так, що тут чергуються різні за світовідчуттям вірші. Це й не дивно, бо засади модернізму передбачали поетизацію мінливих, динамічно змінних переживань і хвилиних вражень, і Богдан Лепкий це підтверджує своїми поезіями з циклу «В Розтоках».

Ліричні пейзажні у нього сусідять із медитаціями на модерні теми про вічну скорботу та смуток; є твори, проникнуті соціальними мотивами.

Вірш «Порадь мені» Богдан Лепкий яскраво наситив фольклорною образністю. Тут знову виступає річка Черемош, яку він, як і в одному з попередніх віршів, називає братом. У вірші автор розробляє мотив долі. Твір побудовано у формі діалогу. Спочатку доля ліричного героя цвіла, наче квітка, супроводжувала його в усіх життєвих дорогах. Доля ця мала гуцульський колорит, бо «як овечки, / Думки мої пасла» [6, с. 56]. Однак сталися зміни: доля згасла, й тепер він шукає її, але ніде не може знайти. Пошук долі передбачено не будь-де, а в місцях, визначених українською фольклорною традицією: «у гаю, у розмаю / Чи в плесі на гаті» [6, с. 57]. І тут уклінується у розмову другий персонаж діалогу, Черемош, який вказує на місцезнаходження долі. Автор вживає слово «плай», яке підкреслює гуцульський колорит вірша. Він вдається до сталих народно-пісенних зворотів, характерних для коломийок (наприклад, у відомій коломийці: «На тім боці при потоці / Горіла загата...»), спеціально надаючи творові стилізації під фольклор: «По тім боці при потоці, / В багацьких хоробах, / Лежить твоя доля, хлопче, / Ніби в себе дома» [6, с. 57]. Але, на відміну від коротких коломийок, поет у вірші вибудовує цілий сюжет, знову ж таки пронизаний фольклорними мотивами, народнопоетичною символікою.

Віршам циклу «В Розтоках» притаманна глибока символіка. Про неї автор говорить і сам, як, наприклад, у вірші «На склоні гір». Тут він наголошує на тому, що самотня сосна неподалік чорного бору – символ його суму. І саме ця сосна, а не згуртований бір-загал, викликає інтерес у ліричного героя твору. Поет проводить паралель між самотнім деревом і самотньою людиною, яка готова ділитися із сосною найсокровеннішим. Богдан Лепкий із теплотою змальовує близькість людини та дерева: «Твій тихий шум, мій вічний сум / Нехай водно зіллється / І хай разом вечірнім сном / В простори понесуться» [6, с. 57–58].

Два останні вірші циклу присвячені прощанню з горами та спогадам про них. Вірш «Бувайте здорові!» звернений до Карпат, які поет називає «гори барвінкові». Ніби востаннє окидаючи зором усе, що залишає тут, поет перелічує те, що для нього дороге і з чим він прощається: квіти у діброві, дебри і скелі, а найголовніше – це вечірні розмови. Автор ще раз зізнається у своїй закоханості в цей край: «Усе, що кохаю, / Навіки лишаю» [6, с. 58]. Спогадами про Карпати живе

ліричний герой вірша «Гори мої, гори». Це погляд на Карпати з віддалі простору і часу. Цей вірш долучений до циклу «В Розтоках» уже згодом: він має дату написання 1919 р., тобто створений майже двома десятиліттями згодом після першої публікації циклу. У ньому відобразилась ностальгія за Карпатами та молодістю.

Богдан Лепкий своїм приїздом на Гуцульщину завдячує певному міфологічному, створеному про цей край творчістю Юрія Федьковича. А вже власною творчістю Лепкий живив цей міф про Гуцульщину, додаючи до нього нових граней і тонів. «Модерна орієнтація на «облака нового містичного неба» (Остап Луцький), забуті Добро і Красу не виключила в художній практиці Б. Лепкого звертання до громадянських мотивів, теми народного життя» [12, с. 322].

Висновки. Підсумовуючи мовлене, варто зазначити, що Богдан Лепкий у своєму поетичному циклі «В Розтоках» постає як стійкий поет з уже складеним світоглядом та образною системою. Його карпатський цикл не став відходом від звичної для нього тоді манери творчості. У віршах бачимо скоріше стилізування Лепким-поетом своїх віршів під карпатський колорит, аніж перевтілення його в поета-етнографа, як це було, наприклад, з Олександром Олесеєм. Богдан Лепкий основну тему цього циклу витворив у звичній для себе манері, тоді як додаткові

теми він забарвив у гуцульський колорит. Це аж ніяк не вада. Це радше свідчення про досить потужний поетичний струмінь Богдана Лепкого, який незмога було заглушити чимось іншим. Можливо, з таким самим успіхом поет міг би написати про якісь інші краї, для годиться впливаючи якісь незначні слова чи деталі. Лепкий тут постає як вповідач власного поетичного світу, а не як інтерпретатор запропонованої йому життями теми. Засвоєння поетом тематики Карпат відбувалося на внутрішньому рівні, оскільки гори жили в миття його оригінальний творчий світ, а не самі трансформувалися у вірші, перепущені через його творче єство. Тому «чистої» Гуцульщини у нього небагато. У цих віршах значно більше власне ліричного авторського замишування природою, світом Карпат, аніж етнографічними чи історичними темами та мотивами. Та водночас має рацію й Володимир Погребенник, говорячи таке: «Вирішивши на фольклорно-літературній традиції, Лепкий не протиставився їй, а радше синтезував із модерними здобутками як митець новочасний, європейського типу» [12, с. 322]. Цикл «В Розтоках» є прикладом такого синтезу. Бачимо це на прикладі соціально загострених віршів «Хрест на кручі» та «Лови», які є свідченням про громадянську позицію Богдана Лепкого, про його вникнення у проблеми життя гуцулів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арсенич П. Карпатськими шляхами Богдана Лепкого: путівник. Івано-Франківськ, 1999. 44 с.
2. Богдан Лепкий – письменник, учений, митець: матеріали наук. конф., присвяч. 120-річчю від дня народження Б. Лепкого. Івано-Франківськ, 1992. 162 с.
3. Ільницький М. «Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті...». Лепкий Б. Твори: у 2 т. Т. 1. К., 1991. С. 5–30.
4. Історія української літератури ХХ ст. / За ред. В. Дончика. К.: «Либідь», 1993. Кн. перша (1910–1930-і рр.). 782 с.
5. Крет Н. Гуцульщина літературна: посібник для вчителя. Косів: «Писаний камінь», 2002. 412 с.
6. Лепкий Б. Твори: у 2 т. / Вст. ст. М. Ільницького. К., 1991. Т. 1. 862 с.
7. Лепкий Б. Твори: у 2 т. К., 1991. Т. 2. 720 с.
8. Лепкий Б. Твори: у 2-х т. / Передм. Ф. Погребенника. К., 1997. Т. 1. 692 с.
9. Лепкий Б. Твори: у 2-х т. / Післямова Ф. Погребенника. К., 1997. Т. 2. 688 с.
10. Населені пункти Косівщини: довідник / Упоряд. І. Пелипейко. Косів: «Писаний камінь», 1995. 112 с.
11. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі: довідник. Косів, 1997. 112 с.
12. Погребенник В. Богдан Лепкий. Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст.: у 2-х кн. / За заг. ред. проф. О.Д. Гнідан. К.: «Либідь», 2006. Кн. 2. С. 315–359.
13. Погребенник Ф. Богдан Лепкий / Федір Погребенник. К.: Т-во «Знання» України, 1993. 64 с.
14. Погребенник Ф. Богдан Лепкий: передмова. Лепкий Б. Твори: у 2 т. К., 1997. Т. 1. С. 5–34.
15. Сивіцький М. Богдан Лепкий: життя і творчість. К.: «Дніпро», 1993. 375 с.
16. Скальська У. Стежками Богдана Лепкого. Новий час. 1992. 31 жовтня – 6 листопада.
17. Ткачук М. Модерністський дискурс лірики та новел Богдана Лепкого. Тернопіль, 2005. 128 с.